

Textilvetenskap

B-uppsats i Textilvetenskap 10 hp
Vårterminen 2022

2 folkdräktssamlingar i Järbo
och Ovansjö, Gästrikland
- en fallstudie

Av: Gunilla Humble
Handledare: Cecilia Aneer

UPPSALA
UNIVERSITET

KONSTVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
Thunbergsv 3 H 751 26 UPPSALA

Abstract

My relatives originate from the northern part of Sweden, Gästrikland and we used to spend our summers up in the old cottage in the countryside of Järbo. In the parish of Ovansjö Gästrikland there are two rural homesteads within 10 miles. They used to be in the same parish of Ovansjö until 1862 when Järbo became its own. In the early days of the 20th century the old ways started to be forgotten. Some people became interested in the past and started to collect old items and textiles. Therefore both homesteads now have a selection of old folkcostumes from the 19th century originating from the same parish of Ovansjö. Due to unknown reasons there are big differences regarding the way the respective homesteads have handled and sorted the textile material from the past. This essay will try to find out how this happened and why.

- The essey will look into the differences/similarities regarding the collections of folk costumes in the old parish of Ovansjö.
- What is the reason for the different handling of textile material between two homesteads in Ovansjö and Järbo when they originated from the same region?
- What are the differences between the two homesteads collections from 1980s until today?

The methods used is earlier research in studies regarding folk costumes, homesteads and handicraft associations in the region. Also several meetings and contacts with professionals within the field of museums, handicraft associations, and homesteads have been performed. The homesteads of Järbo and Ovansjö have been visited several times and also studies of the collections of folk costumes and their preservation and handling at the Museum of Gävleborg.

The Ovansjö homestead has got a standard keeping of their textiles in a room where the folk costumes are packed together in cupboards or kept at open display. The cottage is not warmed up during the winter and the textiles are unfortunately in quite bad shape since they get damp and mouldy. The Järbo homestead followed a different path. Due to a renewed interest in folk costumes and engaged projectmembers during the late 1980s they were able to raise money to preserve the old folk costume collection with assistance from the museum in Dalarna, Kulturarvet, and were able to build an archive for textiles with excellent conditions regarding temperature, humidity and storage.

Innehållsförteckning

Inledning	s 4
Syfte och frågeställningar	s 5
Avgränsningar	s 5
Källmaterial och metod	s 6
Tidigare forskning	s 6
Samtal och platsstudier	s 7
Källkritik	s 8
Bakgrund	s 10
Insamling och terminologi	s 10
Dräktsamlingarna i Ovansjö socken	s 11
Diskussioner och slutsatser	s 16
Framtida forskning	s 18
Källförteckning och litteratur	s 18
Foton	s 19

Inledning

Uppe i Björkmuren i Järbo, Gästrikland, har min familj en gammal fäbodstuga som har gått i arv i släkten i många generationer. Mitt intresse för gammal kultur och inte minst folkdräkter, grundades under tidiga somrar i trakten, och det har hållit i sig genom åren. Många gånger har jag funderat på varför det sett så olika ut i dräktsamlingarna på hembygdsgårdarna i Ovansjö och Järbo. De låg ju så nära varandra, hörde till samma socken och hade ett gemensamt dräktskick.

Hur kom det sig att det textila materialet avseende folkdräkter från Ovansjö socken har hanterats på så olika sätt på två närliggande hembygdsgårdar? Det ska jag försöka ta reda på i form av en fallstudie.

Dalarna, Hälsingland och Skåne brukar tas upp som tre områden som har ett rikt och bevarat arv avseende folkdräkter. (Liby, 2018, s 23) Det gäller även i Ovansjö socken, Gästrikland, men det är inte lika uppmärksammat. (Nylén, 1971, s 19)

I början av 1900-talet fanns det flera kvinnliga textila eldsjälar som samlade in gamla plagg från det lokala dräktskicket i Ovansjö för att bevara det inför framtiden. De är sedan länge borta, men inte glömda. Tillsammans med Järbo Hembygdsförening drivs ett projekt för att digitalisera information avseende litteratur, mönster med beskrivningar och bilder av originalplagg och deras användning. (www.jarbohembygd.se) Det bygger på mitt eget 40-åriga stora intresse för folkdräkterna i Ovansjö socken, och numera är jag själv en av bärarna av dräkthistorien.

Hembygdsföreningarna i Ovansjö och Järbo ligger bara 14 kilometer från varandra och hörde fram till år 1862 till Ovansjö socken i Gästrikland, därefter bröts Järbo ut till en egen socken. De två hembygdsföreningarna har haft helt olika angreppssätt avseende bevarande och hantering av folkdräkter. Före år 1862 samlades hela sockenbefolkningen i kyrkan i Ovansjö, Kungsgården, på söndagarna. De klädde sig på likartat sätt och i relation till vad som var brukligt för olika kyrkliga högtider. (Hedlund, 1951, s 172) När Järbo fick en egen kyrka år 1856 fick Järboborna kortare väg att gå, men kanske blev det lite längre personligt avstånd mellan de olika sockenborna i stället. Det sägs att man kunde känna igen Järbokvinnorna på att de hade lite snävare kjolar än i Ovansjö. (Hedlund, 1951, s 108)

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att genom en fallstudie undersöka varför de två hembygdsgruppernas samlingar i Ovansjö respektive Järbo har hanterats på så olika sätt sedan de samlades in i början av 1900-talet och vad som har skett sedan dess.

Frågeställningarna som undersöks i arbetet är:

- Vilka skillnader/likheter finns i insamlingen och bevarandet av det textila materialet avseende folkdräkter från Ovansjö socken?
- Varför har det blivit så stora olikheter mellan Hembygdsföreningarna i Ovansjö och Järbo avseende hanteringen av folkdräktsmaterial från samma socken?
- Hur har de två hembygdsföreningarnas samlingar förändrats från 1980-talet fram till idag?

Avgränsningar

Uppsatsen kommer enbart att behandla Ovansjö och Järbos hembygdsföreningars samlingar eftersom de hörde till samma socken i Ovansjö, Gästrikland fram till år 1862. De insamlade dräktdelarna härrör från slutet av 1700-talet till mitten av 1850-talet. Insamlingarna startade 1910 och fortsatte under cirka 30 år.

Det finns även andra samlingar av originalplagg till Ovansjöns dräktskick, ibland är de märkta med Ovansjö och ibland med Järbo. De finns t ex på Länsmuseet i Gävleborg, i Nordiska Museets samlingar, förutvarande Textilmuseet i Högbo och i privata samlingar. Tillkomsten av dessa samlingar kommer inte att analyseras i uppsatsen.

Inga andra textilier än original till folkdräkter från Ovansjö Socken kommer att behandlas i uppsatsen.

Källmaterial och metod

- Tidigare publicerade studier har använts som källmaterial för information om insamling av folkdräkter, hantering av historiskt textilt material och hembygdsföreningar.
- Samtal med personer som har erfarenhet av hantering av historiskt textilt material och hembygdsföreningars hantering av folkdräkter har använts som källor.
- Platsstudier på Länsmuseet i Gävleborg och i deras förrådslokaler i maj 2022, likaså på olika hembygdsföreningar i länet avseende deras miljöer och samlingar under ett 40-tal år. Under uppsatsperioden har flera besök med platsstudier skett på Hembygdsgårdarna i Järbo och Ovansjö.

Tidigare forskning

De doktorsavhandlingar som har studerats i samband med uppsatsen är dels *Retorik och Praktik En studie av Gästriklands hemslöjdsförening 1912-1930* (Ericsson, 2018) där mycket information finns om hur insamlingen gick till i början av 1910-talet och hur den senare hanterades. I boken *Klädekonomi och klädkultur Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet* finns information hämtad om klädedräkt i bondesamhällen under 1800-talet. (Ulväng, 2012) Om dräktskick finns mycket information i boken *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken 1750-1850*. (Hedlund, 1951) Etnologen Håkan Liby har skrivit om dräktskick i Uppland, Gästrikland och Hälsingland vilket även det har bidragit med värdefull information. (Liby, 1997, 2008, 2018) Beskrivningar av insamlingarna av dräkter i början av 1900-talet är hämtade dels från *Möte med mode Folkliga kläder 1750-1900 i Nordiska museet* (Eldvik, 2014) och likaså från boken *Folkdräkter*. (Nylén, 1971) Avseende Hembygdsföreningarna i Ovansjö och Järbo och dess förgrundsfigurer finns flera källor, nämnas kan boken *Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd*, (Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd, 1984) *Järbo Hembygdsförening 80 år 1927-2007*. (Järbo Hembygdsförening 80 år 1927-2007, 2007) en uppsats om *Lisa Hedberg, Tallbo, Järbo, Gästrikland* (Forsgren, Maj-Britt, u.å) och en artikel av Maria Melin från Gävleborgskretsen, Årsmöte 1999 (Hembygden, u.å)

Om uppbyggnaden av textilarkivet i Järbo har information dels hämtats ur ett häfte utgivet av hembygdsföreningen i Järbo (Redovisning av forskningsarbeten 1950---1998 Järbo hembygdsförening, 1998) och dels från en artikel i Hembygden. (Hembygden, u.å)

Samtal och platsstudier

För att få information om hantering av historiskt textilt material och hembygdsföreningars hantering och förvaring av folkdräkter har samtal och besök använts. Följande personer har varit till stor hjälp och lämnat uppgifter och information via telefon eller möten under uppsatsskrivandets gång: Margareta Gisselsson, tidigare dräktråd i Svenska Ungdomsringen i Gästrikland, om folkdräktsprojektet i Järbo i slutet av 1980-talet. Barbro Andersson, tidigare lärare i textil slöjd vid Västerbergs folkhögskola och tidigare ordförande i Ovansjö Hembygdsförening och ansvarig för textilsamlingen tillsammans med Kristin Sundberg, utbildad vid Sätergläntan och nuvarande ansvarig för textilsamlingen i Ovansjö hembygdsförening, om samlingarna i Ovansjö Hembygdsförening förr och nu. AnnMari Jerner, kursledare i folkdräktssömnad i Gästrikland, om tidigare förvaring av samlingarna i Järbo Hembygdsförening och om hur det gick till när det moderna textilarkivet skapades, även Anne-Marie Högberg, tidigare ansvarig för textilarkivet i Järbo har lämnat information om detta. Berit Eldvik, tidigare intendent vid Nordiska Museet och ansvarig för folkdräktssamlingarna samt textilforskare, om erfarenheter av förvaring av textilsamlingar. Eva Carlborg, Verksamhetsutvecklare Hemslöjd, Region Gävleborg och Elisabeth Eriksson, hemslöjdskonsulent i Gästrik-Hälsinge Hembygdsförbund har berättat om hur textil förvaras på hembygdsgårdar i Gävleborgs län och andra delar av landet.

Besök har skett på Länsmuseet i Gävleborg i deras förvaringslokaler på Fogden, Gävle, i maj 2022 tillsammans med Kristin Sundberg. Anna Larsdotter, föremålsantikvarie och etnolog, och Emilie Sandström, museieassistent, berättade om och visade hur de förvarade och hanterade museets textilsamlingar. Ett flertal besök har skett för att studera samlingarna och fotografera i Järbo och Ovansjöns hembygdsföreningar, både under själva uppsatsperioden och under tidigare år.

Källkritik:

Mycket av informationen till uppsatsen har hämtats från Greta Hedlunds bok *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken 1750-1850*. (Hedlund, 1951) Boken handlar om det gamla dräktskicket i bygden. Materialet till bokens text insamlades under ett 30-tal år via intervjuer av äldre personer som mindes det gamla modet med dräkter. Insamlandet av gamla dräktdelar startade runt 1910 och fortsatte under flera år. Hedlunds informanter var födda mellan 1830 och fram till 1888, och det medför att hennes indirekta källor hänför sig ända ner till 1700-talet. Tilläggas bör att boken inte är en akademisk skrift, även om den är mycket uttömmande och detaljerat skriven. Den saknar tyvärr källhänvisningar och tydliga resonemang i tolkningsfrågor, och skrevs under en period av 30 år, många av informanterna hann dö under tiden.

En modernare källa till information är Rose Ericssons doktorsavhandling *Retorik och Praktik En studie av Gestriklands hemslöjdsförening 1912-1930*. (Ericsson, 2018) Den beskriver hemslöjdsrörelsens framväxt och innehåller mycket information om den tidiga insamlingen av dräktmaterial i Ovansjö Socken. Andra viktiga källor är samtal med personer som har varit involverade i arbetet med att bevara folkdräkterna i Ovansjö under senare delen av 1900-talet och 2000-talet.

Det är viktigt att ha i åtanke att eftersom minnet förändras över tid kan de berättelser som återges omedvetet ha förvanskats. (Thuren, 2003, s 44) Samtal med flera personer brukar ge en djupare och mera tillförlitlig bild av informationen, därför har samtal skett med ett antal olika personer med delvis överlappande intresseområden inom ämnet. Ett subjektivt urval brukar innebära att personerna handplockas utifrån relevans för det ämne eller den teori som undersöks, likaså utifrån deras kunskap om eller erfarenhet av ämnet. (Denscombe, 2016, s 74) Ett bekvämlighetsurval kan användas när det är ont om tid, vilket är fallet vid en B-uppsats på grund av dess omfång. (Denscombe, 2016, s 77)

Samtalen med nedanstående personer kan ses både som ett subjektivt urval utifrån deras respektive kompetensområden, men även som ett bekvämlighetsurval. Detta eftersom jag varit i kontakt med de flesta tidigare i samband med mitt mångåriga intresse för folkdräkter och de därför har varit enklare att komma i kontakt med och tillgängliga för att svara på

frågor. För att få fördjupad information om textil hantering, hemslöjds- och hembygdsföreningarna i Ovansjö har samtal skett med följande personer: Barbro Andersson, Margareta Gisselsson, AnnMari Jerner, Anne-Marie Högberg, Kristin Sundberg, Anna Larsdotter, Emilie Sundström, Lena Carlborg, Elisabeth Eriksson, och Berit Eldvik.

Snöbollsurval utgår från en metod där personer i urvalet rekommenderar nya personer som skulle vara lämpliga att ingå. Fördelen är att det går snabbt och kan vara lättare att få kontakt med nya personer om de blivit hänvisade till någon de redan känner. (Denscombe, 2016, s 76) I det här fallet har Lena Carlborg hänvisat till Elisabeth Eriksson och AnnMari Jerner hänvisat till Barbro Andersson. I *Forskningshandboken* finns det en del skrivet som liknar det sätt den här uppsatsen tillkommit på, nämligen öppen forskning. Den kan ses som näraliggande det etnografiska fältet. (Denscombe, 2016, s 132)

Att få tillträde till människor, platser och händelser kan vara av stor vikt och i det här fallet känner jag redan till en stor del av både materialet och berörda personer genom mitt 40-åriga intresse för folkdräkter från Ovansjö Socken. Det innebär att jag har nycklar till båda hembygdsföreningarna och brukar bli tillfrågad om att visa upp delar av textilsamlingarna och dessutom haft tidigare kontakter med flera av personerna jag samtalat med under uppsatsens gång. Minnet kan påverkas av tidigare inhämtad information, likaså kan personer påverkas av att vi har träffats och samtalat vid tidigare tillfällen.

Ett tvärvetenskapligt tillvägagångssätt kan användas när det finns få exempel på teorilitteratur och metodutveckling skriver Rose Ericsson i *Retorik och Praktik*. (Ericsson 2018, s 17) Det kan angränsa till ämnesfältet som går under benämningen Materiell kultur. (Material Culture) Där ses alla föremål som primärkälla på samma sätt som man kan använda litteratur och annat. Riello anser i sin artikel *Things that shape history* (Harvey, ed, 2009) att föremålen i sig kan frigöra kunskap som man inte kommer åt genom det skrivna ordet. Det är viktigt att man som forskare är medveten om att man påverkas sensoriskt och inte bara av intellektet. På grund av mitt eget stora och långvariga intresse för både textilier och etnologi, känner jag igen mig i detta sätt att frigöra kunskap. Som Berit Eldvik (personlig kommunikation, 9 maj 2022) sa vid vårt samtal, när man gått igenom tillräckligt många artefakter av samma typ så VET man till slut om det är rätt.

Bakgrund

Insamlingen av dräkter i Ovansjö socken ingår i en större kontext av samlande och bevarande av kulturföremål och kulturella traditioner som utvecklades kring sekelskiftet 1900. Vad man gjorde lokalt påverkades av strömningarna och synen på kultur på nationell och även internationell nivå.

Insamling och terminologi

I slutet av 1800-talet fanns ett stort intresse för det nationella, vårt lands historia och dess folkliga särart. Perioden brukar kallas för nationalromantiken. En av företrädarna var Arthur Hazelius, vars samlingar blev grunden till Nordiska Museet 1907 och friluftsmuseet Skansen som bildades redan år 1891. Hazelius principer blev stilbildande och föremål och folkdräkter med ”ortskaraktär” samlades in med hjälp av ”skaffare” ute i landet. Skaffarna var Hazelius ombud som reste runt i landet och skötte själva insamlingen av föremål. (Eldvik, 2014, s 27) Helst skulle föremålen dessutom vara unika, hela, rena och vackra. Fokus var på det ovanliga, och sådant som var oansenligt, använt eller smutsigt valdes bort.

Även i Gästrikland fanns ett stort intresse för det lokala kulturarvet och det bedrevs insamlingar av den tidens intresserade inom hemslöjdsrörelsen, men inte alltid på ett systematiskt sätt. Det är alltid svårt att i efterhand veta hur representativa såna här insamlingar är. De gjordes i Arthur Hazelius anda och på den tiden söktes efter det som var mest avvikande, och gärna helt och rent. I boken *Retorik och Praktik* (Ericsson, 2018, s 67) skriver författaren om hur det kunde gå till i Gästrikland. Hemslöjdsrörelsen var angelägen om att bevara de gamla textilerna och dit hörde dräkter från bondebefolkningen. Dräktskicket hade kommit ur bruk i mitten av 1800-talet och det var angeläget att återskapa de dräkter som med tiden fallit i glömska.

Redan 1910 sattes ett inventeringsarbete igång inom hemslöjdsrörelsen i Gästrikland. Några av förgrundsgestalterna i bygden var Hedvig Ulfsparre på Kungsgårdens herrgård, likaså Greta Hedlund i Ovansjö och Lisa Hedberg i Järbo. Damerna åkte runt mellan gårdarna med häst och vagn och samlade in gamla textilier, ofta med hjälp av den vänliga kusken, som kände alla människor i byarna. (Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd, 1884, s 22)

På grund av olika intressen och olika boenden i bygden samlades material in till olika samlingar, ibland behölls material även privat. (Ericsson, 2018, s 74) År 1913 hade hemslöjdsföreningen i Gästrikland en stor utställning i Gävle och där visades dräkter upp med gamla originalplagg från flera socknar. Föreningen hade som mål att ta fram typiska Gästrikedräkter genom kartläggning och ville få dem kompletta för att kunna återskapa det gamla dräktskicket. (Ericsson, 2018, s 76) Ett begrepp som brukar användas, och numera kan anses som vedertaget, om de kläder som bars av allmogebefolkningen är folkdräkter. Anna-Maja Nylén definierar folkdräkter som kläder som burits av landsbygdsbefolkningen och har lokal särprägel. (Nylén, 1971, s 15) Håkan Liby anser att följande kännetecken krävs för att folkdräkter ska bevaras inom vissa områden: ett sammanhållet kulturområde, traditionsfasthet, en homogen social struktur, en stark social kontroll, innovationsmotstånd mot nyheter och en medvetenhet om särprägel. (Liby, 2018, s 20) Ovansjö socken i Gästrikland kan anses vara ett sådant område. (Eriksson & Liby, 2006, s 92) Alla delar av Sverige har inte haft kläder med lokal särprägel, utan i stället har tiden och modet påverkat kläderna och sättet att klä sig. Liby använder uttrycket folklig modedräkt för att skilja begreppen åt. (Liby, 2018, s 22) De flesta människorna i Sverige hade ju faktiskt bara kläder, och de kunde vara både nya och gamla, ärvda och återbrukade, blandade modemässiga och/eller gammalmodiga. Stadsfolk och de med mera social rörlighet och kontanta medel plockade snabbare upp modesvängningar av olika slag.

Det är svårt att fastställa en tidpunkt för när det folkliga modet försvann, men ofta nämns tidpunkten efter 1850. I boken *Klädeekonomi och klädkultur* (Ulväng, 2012, s 175) nämns att tillgängligheten av kläder ökade avsevärt efter 1846 års fabriks- och hantverks-ordning och under 1800-talets andra hälft distribuerades liknande varor till stora delar av Sveriges landsbygd.

Dräktsamlingarna i Ovansjö Socken

Under 1910-talet fram till senare delen av 1930-talet samlades det in en hel del material avseende folkdräkter i Gästrikland. Två av de aktiva personerna inom hemslöjdsrörelsen i bygden var Greta Hedlund, som arbetade som lärare på Gästriklands folkhögskola i Västerberg utanför Storvik, Ovansjö, och Lisa Hedberg som bodde i herrgården i Kungsfors utanför Järbo. Deras respektive dräktsamlingar hamnade småningom på två olika ställen. Lisa Hedbergs samling donerades till hembygdsgården i Järbo, och Greta Hedlunds samling donerades till hembygdsgården i Ovansjö.

Lisa Hedberg som bodde i Kungsfors Herrgård tillsammans med sin make konstnären Ecker Hedberg, samlade främst dräktdelar från Järbo i Ovansjö socken. (Eriksson & Liby, 2006, sid 167) Fru Hedberg hade under många år medverkat vid inventeringar och samlat en stor mängd textilier i form av dräktdelar, kjolar, liv, särkar, förkläden, skjortor och västar, skriver Maj-Britt Forsgren i sin uppsats om Lisa Hedberg. (Forsgren, u.å, stycke 18) Det mesta av materialet finns beskrivet med gårds- och by-tillhörighet i Greta Hedlunds bok. Materialet donerades till Järbo Hembygdsförening någon gång mellan åren 1936–1945 och förvarades därefter i den gamla Masmästargården. De gamla originalplaggen förvarades först på övervåningen i hembygdsgården och blev påverkade av ljus och väderväxlingar. Fördelen var att det var gott om plats, de förvarades luftigt och hängde på klädställningar. Nackdelen var att de ofta blev ovarsamt hanterade av nyfikna besökare som tog på textilierna berättar AnnMari Jerner. (personlig kommunikation, 5 maj 2022).

1984 startades en studiecirkel i dräkthistoria i bygden och man fick större insikt om textilsamlingens unika kulturhistoriska värde i samband med denna. Studiecirkeln drevs av Margareta Gisselsson, (personlig kommunikation, 6 maj 2022) som 1980 hade utsetts till Svenska Ungdomsringens dräktråd i Gästrikland. Hembygdsföreningens samlade plagg kunde härledas till Greta Hedlunds bok och den dräkthalmanacka hon rekonstruerad. Flera olika varianter av dräkter sammansatta av originalplagg visades upp. Projektdeltagarna gjorde uppmätningar av originalplagg, tog fram mönster med beskrivningar och vävde upp tyger efter original för att kunna sy historiskt korrekta kopior. (Redovisning av forskningsarbeten 1950--- Utgiven av Järbo Hembygdsförening, 1998, stycke 14) För att bevara textilierna även i framtiden sökte hembygdsföreningen pengar från olika fonder och kunde med hjälp av dessa bygga till ett brandsäkert arkiv med lämplig temperatur och luftfuktighet år 1997.

Dräktdelarna inventerades, tvättades och märktes upp med hjälp av Dalarnas Museums dåvarande enhet för textilhantering, Kulturarvet i Falun. Materialet förvaras sedan dess i en tempererad lokal på ett ändamålsenligt sätt i tygfodral, på rullar, i draglådor eller i askar med syrafritt papper berättar Anne-Marie Högberg. (personlig kommunikation, 20 maj 2022)

1. Textilarkivet i Järbo Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble.

Greta Hedlund var föreståndare för de kvinnliga kurserna på Gestriklands folkhögskola, från 1918 till 1953. (Ericsson 2018, s 281) Hon är författare till boken *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovansjö socken 1750-1850* (Hedlund, 1951) I boken beskriv det gamla dräktskicket i Ovansjö. Greta Hedlunds samlingar donerades till Ovansjö Hembygdsgård på 40-talet och förvaras i en av de gamla byggnaderna. De gamla originalplaggen förvaras sedan 40-talet i en separat ouppvärmad byggnad på Hembygdsgården. Plagg hänger trångt packade på klädställningar och ligger travade i lådor och skåp. Gardiner håller till viss del borta

ljusinsläpp i huset. Vid besök för fotografering av dräktdelar våren 2021 var vissa plagg genomfuktiga och hade stora fuktfläckar.

2. Dräktsamlingen i Ovansjö Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble

3. Dräktsamlingen i Ovansjö Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble

Barbro Andersson (personlig kommunikation, 5 maj 2022) berättade att den tidigare ansvariga för textilarkivet, som tog över efter Greta Hedlund, sagt att man inte ville skriva upp varifrån dräktdelarna inkommit, eftersom man var rädd att de skulle krävas tillbaka av givarna.

Barbro, som själv träffat Greta Hedlund, fick överta en svart anteckningsbok där vissa plagg fanns uppskrivna av fru Hedlund. Där kunde det stå ”mottagit svart skarpmössa i siden”, men eftersom det fanns ett flertal svarta skarpmössor i siden var det till liten hjälp när det gällde att inventera eller tidsbestämma materialet. Barbro berättar även att det kunde finnas personliga motsättningar mellan dräktfolket i hembygdsföreningarna i Järbo och Ovansjö. Båda

grupperna höll hårt på sitt eget och ville ogärna släppa in någon utsocknes. Vissa personer från dräktprojektet i studiecirkeln i Järbo fick inte tillträde till andra hembygdsföreningar och deras samlingar. Greta Hedlund sydde upp ett stort antal kopior, studiecirkelar på 40-talet sydde upp ett antal dräkter utan historisk hänsyn och flera hemsydda varianter har skänkts till hembygdsföreningen genom åren. Allteftersom tiden går blir det svårare och svårare att skilja gammalt från nytt.

Diskussion och slutsatser

Hur kan det komma sig att hembygdsföreningen i Ovansjö med samlingar från Greta Hedlund har färre originalplagg och mera kopior än vad det finns i Järbo Hembygdsförenings samling efter Lisa Hedberg? I början av 1910-talet åkte de tillsammans runt i bygden och samlade ihop material. En hypotes kan vara att Greta Hedlund hade svårigheter att få tillgång till materialet när hon senare åkte runt på egna besök. Under många år har flera dräktintresserade efterlyst det livstykke i kattun som finns avbildat i Greta Hedlunds bok (Hedlund, 1951, s 128) Barbro Andersson hade några år tidigare sett det i verkligheten, och visste att det fanns kvar i en bondgård i Kungsgården. Det berättades för Barbro att Greta Hedlund hade varit lite för angelägen, och tagit det som självklart att hon skulle få ta med sig livstycket därifrån. Men bondmoran ville inte lämna ifrån sig plagget till samlingarna, Hedlund fick bara fotografera det till boken.

Greta Hedlund var främst intresserad av insamling av information om arbetsåret och kvinnlig slöjd ur ett etnologiskt perspektiv, där dräkterna var en del. Hon sydde upp många kopior av dräkter för att visa upp på olika utställningar runtom i landet, enligt tidens sed. En tanke kan vara att hon hade ett mindre behov av att samla på sig originalplagg till skillnad från Lisa Hedberg i Järbo. Hedberg fick en stor donation bestående av många olika varianter av dräktdelar från en gård i Järbo, Pell-Pers. En hypotes kan vara att Lisa Hedberg var mera förtrogen med personer i sitt närområde och hade ett större intresse specifikt för textilier.

Det är och har varit stora olikheter i hanteringen och förvaringen av dräktdelar mellan hembygdsföreningarna i Ovansjö respektive Järbo. Studiecirkeln i Järbo som startades på 80-talet i regi av Margareta Gisselsson medförde att intresset ökade för de originalplagg som fanns på Hembygdsgården i Järbo, där de flesta kunde härledas utifrån Greta Hedlunds bok. Det i sin tur medförde att hembygdsföreningen förstod vikten av att bevara det textila kulturarvet och sökte pengar för att bygga ett tempererat och klimatanpassat textilarkiv under

en nyuppförd loge på hembygdsgården i Järbo. Kulturarvet i Falun, en underavdelning till Nordiska Museet, tvättade, inventerade och märkte upp allt dräktmaterial. Därefter sorterades det in i textilarkivet i speciellt uppmärkta lådor eller på rullar med tygskydd. Allt som gjordes då finns dokumenterat både i pärmar och på elektroniskt media. Dock har ingen utpekat ansvarig för textilarkivet funnits sedan drygt 10 år tillbaka. På grund av Covid har det heller inte varit möjligt att visa textilarkivet för intresserade de senaste åren, men från sommaren 2022 är det tillgängligt om någon kontaktar styrelsen i föreningen. Det finns inte någon i den nuvarande styrelsen som har närmare kännedom om vad som finns i arkivet, de kan bara vara behjälpliga med att låsa upp lokalen vid besök.

I Ovansjös hembygdsförening finns färre originalplagg bevarade och det är svårare att härleda varifrån de kommer. Det har aldrig skett någon inventering av eller dokumentation om plagg från insamlingen i början av 1900-talet. Eftersom en tidigare ansvarig för textilsamlingen var orolig för att originalplagg som tidigare donerats skulle kunna krävas tillbaka, finns ingen information bevarad om plaggens ursprung. Det finns även kopierade uppsydda plagg som märkts med likadant broderat årtal som på originalplaggen, vilket försvårar identifieringen av vad som är vad, om det är ett original eller en kopia. Greta Hedlund sydde upp ett stort antal kopior av dräkter under sin tid som lärare på Gestriklands folkhögskola. Under studiecirkel på 40-talet i bygden syddes ett antal förändrade dräktvarianter upp och även flera hemsydda varianter har skänkts till hembygdsföreningen genom åren. Allt har samlats i den gamla byggnaden som hör till Hembygdsgården och förvaras tillsammans i olika skåp, lådor och på ställningar. Allteftersom tiden går blir det svårare och svårare att skilja gammalt från nytt. Med nuvarande klimatförändringar som innebär ett fuktigare klimat året om riskerar samlingarna i Ovansjö att förstöras av mögel och fuktskador.

Det textila kulturarvet har sällan uppskattats efter förtjänst i hembygdsföreningarna nämner både Berit Eldvik och Elisabeth Eriksson (personlig kommunikation, 9 maj 2022) Tidigare bestod ofta styrelserna av enbart män och de var mera intresserade av byggnader och verktyg. Det fanns liten förståelse för vikten av att ta hand om de sköra textilierna. Det vanliga är att textilier förpackas till ett rum på hembygdsgården, där de packas tätt i skåp och lådor. Hanteringen av textilier i Ovansjö Hembygdsförening är tyvärr mera regel än undantag säger båda två. Vid besök på Länsmuseet i Gävleborg visar det sig att även deras samling av textilier saknar ett klimatanpassat och tempererat arkiv. De har problem med möss, mal och silverfiskar och det finns ouppackat dräktmaterial som inte är inventerat och katalogiserat.

Järbos textilarkiv är fortfarande skyddat och välordnat, även om inget har skett eller förändrats de senaste 20 åren.

Sedan 2020 har ett digitaliseringsprojekt avseende Ovansjö sockens dräktskick pågått i Järbo Hembygdsförenings regi, och ett samarbete sker mellan de två olika hembygdsföreningarna. Originalplagg fotograferas, dokumenteras och presenteras digitalt på www.jarbohembygd.se. Version 2.0 kommer att presenteras den 19 juni 2022 i Järbo Folkets hus och kopior av dräkter med ursprung från båda hembygdsgrdarna kommer att visas upp.

Ovansjö Hembygdsförening har under 2021 sökt och fått bidrag från olika fonder för att ta hand om sina textilier på ett mera ändamålsenligt sätt så att de bevaras inför framtiden. En första sortering av plagg kommer att ske under sommaren 2022, och förvaringsmaterial är under inköp.

Framtida forskning

Ovansjö Hembygdsförening startar ett projekt under sommaren 2022 för att hantera sina textilier på ett mera ändamålsenligt sätt så att de kan bevaras inför framtiden. En analys av det pågående arbetet kan resultera i kunskap om hur en sådan process kan se ut.

Källförteckning

Litteratur

Denscombe, Martyn: *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* (3:1). (2016). Studentlitteratur.

Eldvik, Berit: *Möte med mode Folkliga kläder 1750-1900 i Nordiska Museet* (2014). Nordiska Museets Förlag.

Ericson, Rose: *Retorik och praktik En studie i Gestriklands hemslöjdsförening 1912-1931* (2018). Gidlunds förlag.

Eriksson, Lena & Liby, Håkan: *Gästrikedräkter Bland Nattkappor och tvinnskört* (2006). Gästriklands kulturhistoriska förening.

Forsgren, Maj-Britt: *Lisa Hedberg, Tallbo, Järbo, Gästrikland* (u.å). Uppsala Universitet Inst för hushållsvetenskap och Högskolan i Gävle Sandviken, Textil igår-idag.

Riello, G. (2009). Things that shape history. I K. Harvey (Red.), *History and Material Culture A student guide to approaching alternative sources* (s. 25). Routledge.

Hedlund, Greta: *Dräkt och kvinnlig slöjd i Ovensjö Socken 1750-1850* (1951). Ovensjö Hembygdsförenings förlag.

Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd (1984). Nordiska Museets Förlag.

Hembygden (u.å).

Järbo Hembygdsförening 80 år 1927-2007 (2007). Järbo Hembygdsförening.

Liby, Håkan: *Dräkterna Hälsingland* (2018). Gästrike-Hälsinge Hembygdsförbund.

Liby, Håkan: *Kläderna gör upplänningen* (1997). Upplandsmuseet.

Redovisning av forskningsarbeten 1950----Järbo hembygdsförening 1998 (1998). Järbo Hembygdsförening.

Thuren, Torsten: *Källkritik* (1977). Liber Förlag.

Ulväng, Marie: *Klädeekonomi och klädkultur Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet* (2012). Gidlunds förlag.

Fotografier

1. Textilarkivet i Järbo Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble.
2. Dräktsamlingen i Ovensjö Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble
3. Dräktsamlingen i Ovensjö Hembygdsgård, 2022-05-15. Fotograf: Gunilla Humble